

УДК: 94:[069.51:78(494)] (477)

Бараннік Анатолій Миколайович
науковий співробітник відділу
пізньосередньовічної, ранньомодерної
та нової історії України,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
a.m.barannik@gmail.com

Barannik Anatolii
Researcher fellow,
Department of Late Medieval, Early Modern
and Modern History of Ukraine
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

**МУЗИЧНА СКРИНЯ ШВЕЙЦАРСЬКОЇ ФІРМИ “TROLL & BAKER” (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) З
ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**MUSICAL BOX OF THE SWISS FIRM “TROLL & BAKER” (THE END OF THE 19TH CENTURY– START OF THE 20TH
CENTURY) FROM THE FUNDS OF THE NATIONAL MUSEUM OF HISTORY OF UKRAINE**

Анотація

Стаття присвячена дослідженню музичної скрині фірми “Troll & Baker” із фондів Національного музею історії України. Конкретизовано час і місце виробництва (1890–1906 рр., Женева, Швейцарія) та з’ясовано функціональні особливості музичної скрині. Проаналізовано шлях надходження музичної скрині до НМІУ, яка, ймовірно, була зроблена на індивідуальне замовлення київського ветеринарного лікаря М. П. Слісаревського, а в радянські часи (до 1941 р.) була продана в музей. Охарактеризовано процес зародження та технічного вдосконалення музичних скринь протягом кін. XVIII–XIX ст. та реалізацію цих вдосконалень у музичній скрині фірми “Troll & Baker”. Зроблено детальний фізичний опис скрині. Аргументовано статус означеної музичної скрині як рідкісної серед подібних з огляду на нетипові конструктивні особливості та створення під індивідуальне замовлення.

Ключові слова: музична скриня, Troll & Baker, циліндрична музична скриня, Георг Бейкер, Філ Троль, Самуель Троль, Женева, музична скриня зі змінним циліндром, повітряна картка, демпфер, дуетіно, піколо, М. П. Слісаревський.

Summary

The article is dedicated to “Troll & Baker” musical box from the funds of the National Museum of Ukrainian History. It specifies the time and place of production (between 1890 and 1906 in Geneva, Switzerland). The functional features of the musical box have been also clarified. The way of its admission to the NMUH has been analyzed. It was probably done to the Kyivan vet’s (M. Slisarevskiy) individual order, and was sold to the museum in the Soviet times (before 1941). The process of the origin and technical improvement of the musical boxes during the end of the 18th – 19th centuries is described as well as the implementation of these improvements in the musical boxes by “Troll & Baker”. The article offers the detailed physical description of the box along with the argumentation of the status of the designated music box as one of its kind, according to the unusual design features and creating to the individual order.

Key words: musical box, Troll & Backer, cylinder musical box, Georg Backer, Fill Troll, Samuel Troll, Geneva, musical box with interchangeable cylinders, air card, dempfer, duetino, piccolo, M. P. Slisarevskiy.

Музика відіграє важливу роль у житті суспільства, нею передають почуття, оповідають про важливі події та просто насолоджуються естетикою звучання. Тому не дивно, що здавна люди прагли зафіксувати мелодію, щоб згодом її можна було ще раз відтворити. Одним із перших пристроїв, здатних робити це, були музичні скрині кін. XVIII–XX ст. Їх виникнення та розвиток – важлива віха в історії науки й техніки, адже своєю конструкцією (що повсякчас вдосконалювалася) вони репрезентували розвиток інженерної думки, механіки та фізики. Без

досягнення останніх створення настільки досконалих пристроїв було б неможливим.

За той час бл. 85-ти¹ виробників музичних скринь вже встигли виготовити кілька сотень тисяч екземплярів. Але після винаходу в 1877 р. фонографа та його подальшої трансформації у грамофон попит на музичні скрині зменшився², й нині залишилося небагато діючих екземплярів. Один із них зберігається у Національному музеї історії України (далі – НМІУ), а саме – музична скриня женевської фірми "Troll & Backer", створена приблизно у кін. XIX – поч. XX ст. Це досить пізній варіант музичних, який увібрав у себе багато новацій конструкції музичних скринь, що з'явилися в кін. XVIII–XIX ст. Саме тому вважаємо за доцільне спершу коротко описати історію виникнення та розвитку музичних скринь до кін. 1880-х рр., а потім вже саму скриню.

З огляду на відсутність українських наукових розвідок, присвячених цьому питанню, під час дослідження музичної скрині фірми "Troll & Backer" нами була використана англомовна та франкомовна тематична література³. Значний внесок у дослідження музичних скринь зробили Г. Вебб⁴, А. Орд-Гуме⁵, та Г. Бага⁶. Посилаючись на термінологію, розроблену Міжнародною асоціацією поціновувачів музичних скринь (MBSI), вони визначають музичну скриню: музична скриня це – інструмент, що відтворює музику шляхом зачеплення / удару виступів (вушок) по зубцях сталевого гребінця. Ці вміщені до дерев'яної скрині пристрої мають змонтований на циліндрі або диску музичний механізм⁷.

Більшість дослідників вважає, що попередником "сучасних" музичних скринь є механічний пристрій для відтворення зафіксованих звуків, описаний у "Книзі геніальних пристроїв" братів Бану Муса (Багдад, IX ст.)⁸. В Європі подібні пристрої під назвою "карільйони" (або "механічні карільйони"), що використовувалися на дзвіницях, відомі із XIII–XV ст⁹. Схему їх роботи показано на рис. 1.

Ймовірно, саме вони стали прототипом "barrelorgans" – переносних безклавішних органів, які відтворювали записану на валику мелодію, у Східній Європі відомих як "катеринки" (за назвою однієї з перших мелодій, яка виконувалась на них, – "Charmante Catherine" – "Прекрасна Катрін"), часом появи яких дослідники вважають XVI¹⁰, XVII¹¹ або XVIII¹² ст. "Катеринки" не були пристосовані для використання в домашніх умовах, оскільки мали великі розміри та потребували постійного обертання ручки механізму. Вимогам домашнього інструменту відповідали музичні скрині, в яких мелодія відтворювалася за допомогою циліндрів з виступами ("вушками"). Ці пристрої Г. Багл вважає похідними від такої деталі механізму годинників (що з XVI ст. виробляли у Швейцарії), як обертовий диск з зубцями по краях¹³. На поч. XIX ст. механізм, що відтворював музику, був відокремлений від власне годинника.

Класична схема конструкції музичних скринь – латунний циліндр із виступами і сталевий гребінець із зубцями ("голками", "язичками") різної довжини¹⁴ – вперше була використана в 1796 р. годинникарем із Женеви Антуаном Фавр-Соломоном (1767–1828)¹⁵ у т. зв. "музичних арільйонах" ("arillons à musique"): майстер виготовив циліндр з виступами, які під час руху чіплялися за налаштовані на певний тон зубці гребінця,

1 Bahl G. Music Boxes: The Collector's Guideto Selecting, Restoringand Enjoying Newand Vintage Music Boxes. – Philadelphia, Pennsylvania: Running Press, 1993. – P. 68–75.

2 Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box. A historyand Collector's guide. – London: George Allen & Unwin, 1980. – P. 30.

3 Ці видання є доступними для ознайомлення завдяки веб-сервісу Open Library (<https://openlibrary.org/>), розробленому платформою архівування Internet Archive (<https://archive.org/>) – неприбуткової організації, метою якої є збереження та поширення культурного надбання людства.

4 Webb G. The Cylinder musical box. Handbook. – London: FABER & FABER, 1968. – 204 p.

5 Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box... – P. 30.

6 Bahl G. Music Boxes... – P. 68–75.

7 Bowers D., Reblitz A. Glossary / [Electronic resource]: The Music Box International Society project. Access mode: <https://web.archive.org/web/20060110175104/http://www.mbsi.org/glossary.php#M> (last access: 7.02.2018). – Title from the screen.

8 Music box / [Electronic resource]: en.wikipedia.org. – Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Music_box#Evolving_box_production (last access: 6.02.2018). – Title from the screen.

9 Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box... – P. 34–35.

10 Bahl G. Music Boxes... – P. 9.; Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box... – P. 37.

11 Schlesinger K. Musical-box / [Electronic resource]: Encyclopedia Britannica, 1911. – Access mode: https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Musical-box (last access: 9.02.2018). – Title from the screen.

12 Katarynek Czar [Elektronik znyzasób]: blog.obiettiva.pl. – Tryb dostępu: <http://blog.obiettiva.pl/katarynek-czar> (data wizyty: 14.04.2018). – Nazwa z ekranu.

13 Bahl G. Music Boxes... – P. 9–10.

14 Webb G. The Cylinder musical box... – P. 13.

15 Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box... – P. 41.

видаючи звуки різної тональності¹⁶. Така система дозволяла відтворювати мелодії, “записані” на циліндрі завдяки розташованим у певній послідовності “вушкам”. Пускачем означеного механізму А. Фавр-Соломон (який використовував цей механізм у конструкції годинників) зробив годинникову пружину, яка стала одним із джерел енергії більшості музичних скринь; іншим є механізм ручного прокручування циліндра – “кривошип” (див. рис. 2).

Проте А. Фавр-Соломон не зміг комерційно реалізувати свій винахід¹⁷. Це зробив на поч. ХІХ ст. Ісаак Пігет, який також використовував цей механізм здебільшого в годинниках¹⁸. Задля спрощення конструкції І. Пігет замінив циліндр із виступами на диск із оригінальною назвою “плато”. Зменшення розмірів механізмів дозволило інтегрувати їх навіть у вершечки тростин (яких на 1980 р. збереглися лише два робочих екземпляри¹⁹), пляшки чи навіть печатки. Проте найбільшого поширення набули схожі на табакерки невеликі дерев’яні скрині “tabatières” або “snuff boxes” (із фр. та англ. – “табакерки”²⁰) із вміщеними до них механізмами²¹. До 1811 р. виробництво цих пристроїв зосереджувалося в Женеві, пізніше – в Швейцарії, де в м. Сент-Круа (кантон Во) годинникарі Д. Рекорд та С. Юнод у 1815 р заснували майстерню з виготовлення музичних скринь²². У цей час майстри знову почали використовувати циліндр²³ (як у моделі А. Фавра-Соломона) та монолітний сталевий гребінець із голками-зубцями (до цього використовували секційний гребінець)²⁴. Завдяки цьому виробництво музичних скринь (що складало бл. 10% експорту Швейцарії²⁵) швидко витіснило місцеве годинникарство.

В 1839 р. швейцарські підприємці заснували виробництво музичних скринь у французькому м. Сент-Сюзана (регіон Монтенбляр), де було запроваджено кілька інновацій, зокрема, заміну кривошипа на годинникову пружину та інтеграцію музичного механізму на основі циліндра в іграшки²⁶.

В 1814–1830-х рр. женецький виробник музичних скринь Ф. Ніколь удосконалив конструкцію гребінця, додавши демпфер – сталевий дріт, який прикріплювався до голки гребінця знизу й усував небажану залишкову вібрацію, яка створювала неприємний шум²⁷. Пізніше женецький майстер Н. Фреренс розробив музичні скрині, які мали довгі (до 61 см) циліндри та 2–5 гребінців, що створювали різні музичні ефекти²⁸.

В 1840-і рр. музичний гребінець було доповнено дзвіночками, маленькими барабанами тощо. Спершу ці ударні елементи приховувалися в корпусі скрині; згодом їх розміщували позаду циліндра, створюючи позитивний візуальний ефект²⁹.

В сер. ХІХ ст. виробник музичних скринь із Сент-Круа А. Леконтер розробив музичні пристрої, в яких можна було змінювати циліндри, відсуваючи їх у бік³⁰. Згодом це дозволило розміщувати на одному циліндрі до 12 мелодій. Створення у 1862 р. фірмою “Paillard” музичної скрині зі змінними циліндрами дозволило також збільшити кількість мелодій³¹. Для того, щоб було зрозуміло, які саме мелодії грає скриня, на внутрішній стороні її кришки прикріплювалася спеціальна “повітряна картка” із переліком мелодій, назвою виробника й серійним номером виробу³². Наслідком змагання між швейцарськими та французькими виробниками музичних скринь стало заснування Ч. Паліардом у 1875 р. в Сант-Круа однієї з найбільших фабрик із виробництва музичних

16 Boîte à musique / [Ressource électronique]: fr.wikipedia.org. – Mode d'accès: https://fr.wikipedia.org/wiki/Vo%C3%AEte_%C3%A0_musique (date du traitement: 7.02.2018). – Nom de l'écran.

17 Не всі дослідники погоджуються з тим, що А. Фавр-Соломон був винахідником цього пристрою: А. Орд-Гуме вважає, що подібні пристрої існували із сер. ХVІІІ ст., а женецький годинникар лише їх вдосконалив і представив громадськості. Див.: *Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box...* – P. 41.

18 Boîte à musique. [Ressource électronique]...; *Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box...* – P. 44.

19 *Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box...* – P. 81.

20 *Bahl G. Music Boxes...* – P. 10.

21 *Ibid.* – P. 56.

22 Music box [Electronic resource]...

23 *Ibid.*

24 *Bahl G. Music Boxes...* – P. 11.

25 Musicbox [Electronic resource]...

26 Boîte à musique [Ressource électronique]...

27 *Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box...* – P. 64–65.

28 *Bahl G. Music Boxes...* – P. 11.

29 *Ibid.* – P. 11.

30 *Ibid.*

31 Boîte à musique [Ressource électronique]...

32 Серійний номер зазвичай дублювався на нижній стінці виробу.

скринь³³, де були використані досягнення промислового перевороту задля здешевлення виробництва циліндрів та складників³⁴. До цього часу належать також перші спроби стандартизації циліндрів, елементів зовнішнього управління і прийомних роз'ємів, що дозволило використовувати в одній музичній скрині циліндри різних виробників³⁵, як у скрині з НМІУ, про що йтиметься далі. В той час музичні скрині все частіше вбудовували у функціональні речі (шафи, столи, підставки), прикрашали вишуканими деталями та інкрустаціями із цінних матеріалів: червоного дерева, перламутру, срібла, золота (в дешевших моделях – з кольорових металів). Задля зручного відкривання кришки стали робити більшими за корпус музичної скрині³⁶.

У 1870 р. (за іншими даними – в 1885 р.³⁷) П. Лохман та Е. Парр винайшли більш прості у виготовленні та дешевші музичні скрині зі штапованим диском, виробниками яких стали німецькі фірми "Polyphon", "Symphonion" та "Kalliope"³⁸. Це нововведення швидко перейняли швейцарські майстри, які, аби обійти німецькі патенти, запровадили низку власних покращень, роблячи пристрої більш надійними, зручними та дешевими. Наприклад, пристрої, які виготовляли для публічних місць (попередники музичних автоматів), оснащувалися монетоприймачами³⁹. В останні десятиліття XIX ст. дискові музичні скрині поступово витіснили зі споживацького ринку циліндричні скрині⁴⁰, які, проте, продовжували удосконалювати. Так, у 1879 р. фірма "Metertof Geneva" покращила систему зміни циліндрів⁴¹. Завдяки постійним вдосконаленням і використанню до 3 пружин у деяких моделях вдалося досягнути тригодинного звучання⁴².

1870–1880-ті рр. стали періодом активної діяльності майстра з виготовлення музичних скринь Георга Бейкера (Georg Backer) – одного із засновників фірми "Troll & Backer", де було виготовлено музичну скриню із колекції НМІУ. Про його життя та діяльність відомо небагато: він був англійцем за походженням⁴³, але мав майстерню в Женеві (вул. Франкоінс-Бонівард, 6) та торгового представника в Лондоні⁴⁴. В 1870 р. Г. Бейкер створив компанію "Backer, Georg & Co", відому завдяки виробництву великих циліндричних музичних скринь, зокрема, складних у виготовленні "револьверних" із 3 змінними циліндрами⁴⁵. Вироби цієї фірми (як і інших, створених Г. Бейкером) не були масовими, а здебільшого виготовлялися на індивідуальне замовлення. Про популярність компанії Г. Бейкера свідчить згадка в щоденнику відомого американського журналіста й письменника М. Твена про купівлю 9.09.1878 р. в Г. Бейкера музичної скрині за 2 тис. франків. При цьому М. Твен описує годинникаря як справжнього "джентльмена"⁴⁶.

В 1880 р. Г. Бейкер об'єднався з іншими відомими женецькими виробниками музичних скринь – Самуелем та Філем Тролями (Samuel Troll, Fils Troll), які з 1868 р. постачали на ринок маленькі музичні скрині⁴⁷. Об'єднана фірма отримала назву "Backer-Troll & Co" та виробничий знак "ВТВ"⁴⁸ (див. рис. 3). Вона постачала на ринок оригінальні великі музичні скрині. В сер. 1880-х рр. Г. Бейкер створив оригінальну конструкцію музичного механізму "Дуетіно" ("Duettino") з удосконаленим гребінцем "піколо"⁴⁹.

Дослідники зауважують високу якість виробів фірми "Backer-Troll & Co", адже в той час на ринку музичних скринь існувала жорстка конкуренція, зокрема між серійним фабричним виробництвом (фірма "Palliard" та ін.) та поштучним виготовленням на індивідуальне замовлення. Так, фірма Г. Бейкера та його компаньйонів у 1870–1880-х рр. у Женеві мусила протистояти щонайменше 10 конкурентам⁵⁰. За даними А. Орд-Гума, фірма "Backer-Troll & Co" проіснувала щонайменше до листопада 1906 р.; потім вона згадується у складі женецької

33 Bahl G. Music Boxes... – P. 10.

34 Ibid. – P. 12.

35 Ibid.

36 Ibid.

37 Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box... – P. 41, 158–160; Webb G. The Cylinder musical box... – P. 11.

38 Boîte à musique [Ressource électronique]...

39 Bahl G. Music Boxes... – P. 13.

40 Music box [Electronic resource]...

41 Ibid.

42 Ibid.

43 Bahl G. Music Boxes... – P. 68.

44 Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box... – P. 292.

45 Bahl G. Music Boxes... – P. 68.

46 Mark Twains note books & journals. Vol. II (1877–1883). – Berkely, Los Angeles, London, 1975. – P. 176.

47 Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box... – P. 334.

48 Bahl G. Music Boxes... – P. 68.

49 Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box... – P. 73.

50 Bahl G. Music Boxes... – P. 68–75.

фірми "Chevob Et Cie"⁵¹.

Музична скриня з НМІУ має незвичну для виробника назву – "Troll & Backer". Така послідовність прізвищ не була характерна для виробів фірми в 1880-х рр. і про неї відсутні згадки у фаховій літературі. Проте ця особливість вказує на те, що скриня, ймовірно, була зроблена між початком 1890-х рр. (коли Г. Бейкер відійшов від справ, а фірмою керував С. Троль, що позначилося на назві фірми) і 1906 р., коли цей женевський виробник став частиною фірми "Chevob Et Cie". У той час домінували музичні скрині на основі штампованих дисків, проте їх вже витісняли з ринку більш практичні грамофони. Тому незвичним видається факт виробництва циліндричної музичної скрині саме в цей період.

Музична скриня "Troll & Backer"⁵² (див. рис. 4) вагою 34,1 кг доповнена спеціальним столиком (висотою 81 см та вагою 13 кг) із прямокутною стільницею в рельєфній рамці, яка на 1,5 см виступає за межі столу, повторюючи форму основи музичної скрині. До конструкції столика входить порожниста коробка – резонатор об'ємом 21 × 40 × 89 см і з круглим отвором унизу діаметром 12 см. Нам не вдалося знайти у літературі описи подібних пристроїв, тому можливо, що цей столик із підсилювачем звуку був зроблений уже в Києві місцевими майстрами на замовлення власника скрині (на це, зокрема, вказують інші породи деревини, використані для виготовлення підставки під скриню).

Скриня має форму прямокутного ящика з такими розмірами: висота – 34,7 см, ширина в нижній частині (разом із рельєфним виступом основи) – 36,5 см, у верхній (перед кришкою) – 32,5 см; довжина в нижній частині – 83,2 см, у верхній – 85,5 см. Товщина стінок корпусу становить 2,4 см. Кришка дещо ширша, виступає на 0,5 см над корпусом музичної скрині, має товщину 2 см та рельєфне оформлення краю. Корпус і кришка скрині зроблені з червоного дерева (махагонієвих порід), у її нижній частині розміщена висувна шухляда (об'ємом 8 × 34 × 54 см) із підставками для 3 циліндрів. Поверхня кришки і фронтальна стінка корпусу прикрашені перламутровою інкрустацією у вигляді вписаних один в один 2 ромбів зі стилізованим рослинним орнаментом та листочками з міді; зовнішній ромб більший на 2,5 см (див. рис. 5 та 6).

У корпусі скрині міститься музичний механізм розміром 28 × 66 см, захищений скляною кришкою в дерев'яній рамі шириною 2,5 см. Механізм складається з латунного циліндра (довжина – 33,3 см, з механізмом зміни мелодії – 34,8 см, з фіксувальною віссю – 44,5 см) та незвичного (як для кін. XIX ст.) секційного нікелевого гребінця, зубці якого оснащені демпфером. Цей гребінець складається із 3 частин: по краях – довгі гребінці на 43 зубці, посередині – короткий, на 6 зубців. Така конструкція, можливо, є подальшою еволюцією "піколо", розробленого "Backer-Troll & Co" в сер. 1880-х рр. Циліндр і гребінець розміщені на чавунній основі площею 16,7 × 66 см та товщиною 2 см. Варто зауважити, що до останньої третини XIX ст. для основи використовували латунь, що збільшувало вартість виробу. Тому в 1873 р. фірми "Palliard" і "Mermod" почали використовувати дешевший чавун (який покривали золотовою і сріблястою фарбою), тоді як інші виробники продовжували застосовувати латунь, особливо в мініатюрних механізмах "музичних табакерок"⁵³. Тож не дивно, що у скрині з НМІУ майстри фірми "Troll & Backer" використали для основи чавун, який пофарбували в золотавий ("латунний") колір. Внутрішній об'єм скрині поділений фанерними стінками завтовшки 4 мм на 3 частини. Найбільша центральна частина (16,7 × 53 см) містить частину приводу (пружинного механізму), передавальний механізм обертання та стабілізації швидкості, циліндр, гребінець, дзвіночки, елементи управління дзвіночками та тональністю секційного гребінця, затискачі для змінного циліндра. Бічні відсіки скриньки менші (16,7 × 6,2 см): лівий містить ручку накручування пружинного механізму та його частину, його частину, правий – елементи первинного управління: перемикачі "пуск / пауза" та зміни режиму відтворення (повторення однієї мелодії / повторення всіх мелодій) (Рис. 7).

Пускачем механізму є розміщена в закритому металевому кожусі велика годинникова пружина, обладнана спеціальним пристроєм (який в англомовній літературі має назву "the Genewa stop"⁵⁴), що перешкоджає надмірному накручуванню. Пружина заводиться за допомогою спеціальної ручки: після повного накручування тривалість звучання музики становить бл. 40 хв. Обертний рух від пружини передається через систему зубчастих коліщат до пристрою регулювання швидкості обертання циліндра. Останній – змінний, із боків його утримують 2 металеві фіксатори. Сам циліндр (довжиною 44,5 см та діаметром 5,5 см) містить "запис" 8 мелодій. Проте він не є "рідним", а походить із іншої моделі музичних скринь. На це вказує показник мелодій: на музичній скрині фірми "Troll & Backer" він діючий, але не відображає номер мелодії. Це відбувається тому,

51 *Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box...* – P. 199.

52 НМІУ. – Інв. № Е-2 334.

53 *Bahl G. Music Boxes...* – P. 12.

54 *Ord-Hume, A. W. J. G. Musical box...* – P. 68.

що механізм показника працює за допомогою важеля – приєднаної до циліндра з лівого краю довгої вузької металевої пластини, де розташоване спеціальне заглиблення. Проте в нашому випадку це фіксувальне заглиблення "пересунули" на 4 мм ближче до осі, що свідчить про походження циліндра від іншої моделі скрині. Поясненням такої ситуації є стандартизація з другої пол. 1870-х рр. музичних скринь, до якої вдавалися виробники та про яку мовилося вище.

Циліндр скрині з НМІУ має вбудований механізм перемикачів мелодій, який активується важелем, розташованим угорі на правому краю скрині. Спереду, поряд із циліндром, розташований секційний нікелевий гребінець, оснащений спеціальними приглушувачами звуку (які запускають розташовані зверху перемикачі). Останні (англ. назва "zither") з'явилися в 1880-х рр. та використовувалися для зменшення резонування зубців гребінця та часткового приглушення звучання пристрою⁵⁵. Позаду циліндра знаходяться прикрашені гравіюванням нікелеві дзвіночки, розташовані двома групами по 3 одиниці. Центральні дзвіночки кожної групи розташовані вище інших, а їхні шпилі прикрашені металевими сріблястими фігурками птаха. Молоточки мають форму бджіл із латунними тільцями та сріблястими крилами. Звучання дзвоників було частиною мелодії (хоча Г. Багл зазначає, що вони часто використовувалися для "маскування" шуму робочого механізму⁵⁶). Проте, у скрині фірми "Troll & Baker" ця версія не підтверджується, оскільки вона містить механізм відключення звучання дзвіночків.

Експонат із НМІУ має унікальну зовнішню (музична скриня, спеціалізована музична підставка) та внутрішню конструкцію. На особливу увагу заслуговує показник мелодій: у його верхній частині зазначено перелік назв, пронумерованих римськими цифрами від I до VIII; посередині зображено герб Російської імперії, а внизу розміщено напис "TROLL & BAKER GENEVE". Зображений герб є другим варіантом державного герба Російської імперії, затвердженого імператором Миколою I у 1830 р.⁵⁷. Це увінчаний трьома коронами чорний двоголовий орел із піднятими догори крилами, який тримає в лапах скіпетр та державу. На його грудях зображено герб Московського князівства (Юрій Змієборець), на крилах – 6 щитів із гербами 5 царств і одного князівства. Доволі незвичним є використання саме цього герба у виробі межі XIX – XX ст., адже з часів Миколи I в Російській імперії офіційні герби змінювались ще двічі: Олександром II у 1856–1857 рр. та Олександром III у 1882–1883 рр.⁵⁸. Ймовірно, замовник не надав виробнику точних вказівок щодо цього елемента оформлення і фірма "Troll & Baker" зобразила на виробі застарілий варіант герба. Детальніша інформація, ймовірно, була у "повітряній картці" на внутрішній стороні кришки скрині, але вона, на жаль, не збереглася.

Не до кінця з'ясованим залишається і час появи музичної скрині фірми "Troll & Baker" у фондах НМІУ. Згідно з музейними документами (інвентарною карткою⁵⁹ та книгою вступу⁶⁰) згаданий музичний пристрій за 1 тис. крб.⁶¹ було придбано у пані "Абраменко, дочки лікаря Слісаревського" – лікаря-ветеринара, який мешкав у Києві за адресою: пров. Десятинний, 8⁶², був членом Правління Київського товариства боротьби з дитячою смертністю⁶³ (створеного для боротьби з туберкульозом, який поширювався, зокрема, через молоко корів) і першим у Київській губернії заснував ферму, де проводив туберкулінізацію корів, молоко яких постачали до дитячих закладів Києва⁶⁴. Ймовірно, саме М. Слісаревський у кін. XIX – на поч. XX ст. замовив у женецької фірми "Troll & Baker" музичну скриню, яку його донька продала музею. В музейній інвентарній картці музичної скрині у графі "Час надходження експонату" вказано 1946 р.⁶⁵. Проте, акт про надходження скрині до музею в 1945–1947 рр. відсутній⁶⁶. Це дозволяє припустити, що музичну скриню було придбано до 1941 р. – тобто, до

55 *Bahl G.* Music Boxes... – P. 17.

56 *Ord-Hume, A. W. J. G.* Musical box... – P. 68.

57 Герб Российской империи: история / [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rosimperija.info/post/1507> (дата обращения: 7.02.2018). – Название с экрана.

58 *Лукомский В., Типольт Н.* Русская геральдика. Руководство к составлению и описанию гербов. – М., 1996. – С. 54, 59–60.

59 НМІУ. Інв. картка Е–2 334.

60 НМІУ. Книга вступу. № 2 160.

61 НМІУ. – Інв. картка Е–2 334.

62 *Весь Киев: адресная и справочная книга.* – К., 1901. – С. 38; *Весь Киев: адресная и справочная книга.* – К., 1905. – С. 62.

63 *Календарь. Справочная и адресная книга г. Киева на 1913 год.* – К., 1913. – С. 353.

64 *Стегней М. М.* Історія лікувальної справи тварин Київщини (кінець XIX ст. – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. вет. наук: спец. 16.00.12 "Історія ветеринарії". – К., 2006. – С. 11.

65 НМІУ. – Інв. картка Е–2 334.

66 Звірка проведена з січня по 13 лютого 2018 р.

початку радянсько-німецького етапу Другої світової війни. Цікаво, що в інвентарній картці зазначено “стан: не працює”, але скриня справно грає навіть через століття від імовірного часу створення.

Отже, у НМІУ зберігається музична скриня женецького виробника “Troll & Baker”, яку з огляду на нестандартну комплектацію, індивідуальне замовлення та відносно пізній час створення (як для циліндричної музичної скрині) та ще низку фактів, можна вважати свого роду своєрідним музичним пристроєм. Конструкція механізму скрині оснащена потужною годинниковою пружиною з механізмом захисту від надмірного накручування, змінним циліндром, секційним сталевим гребінцем із демпферами; механізмами перемикання мелодій та приглушення звуку; вона має ударну установку (дзвіночки), шухляди для змінних циліндрів та підставку-підсилювач звуку. Відомі нині джерела дозволяють лише приблизно визначити дату виготовлення та рік надходження експоната до музею. Скриню було створено між 1890 і 1906 рр. на замовлення київського лікаря-ветеринара М. П. Слісаревського, до музейних фондів вона надійшла в 1920–1930-х рр. Вважаємо, що надалі варто продовжити пошук документів, які б дозволили детальніше розкрити означену тему. Ця музична скриня є цінним свідченням і джерелом з історії технічної думки кін. XIX – поч. XX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Bahl G.* Music Boxes: The Collector's Guide to Selecting, Restoring and Enjoying New and Vintage Music Boxes. – Philadelphia, Pennsylvania: Running Press, 1993. – 216 p.
2. Boîte à musique / [Ressource électronique]: fr.wikipedia.org. – Mode d'accès: https://fr.wikipedia.org/wiki/Boîte_à_musique (date du traitement: 7.02.2018). – Nom de l'écran.
3. *Bowers D., Reblitz A.* Glossary / [Electronic resource]: The Music Box International Society project. – Access mode: <https://web.archive.org/web/20060110175104/http://www.mbsi.org/glossary.php#M> (last access: 7.02.2018). – Title from the screen.
4. Kikkerl and Brand music box / [Electronic resource]: Wikimedia Commons.org. – Access mode: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:3AMusic_box_elements.jpg (last access: 9.02.2018). – Title from the screen.
5. *Katarynek Czar* / [Elektronic znyzasób]: blog.obiettiva.pl. – Tryb dostępu: <http://blog.obiettiva.pl/katarynek-czar> (data wizyty: 14.04.2018). – Nazwa z ekranu.
6. *Mark Twains notebooks & journals. Vol. II (1877–1883)* / Edited by F. Anderson, L. Salamo, B. L. Stein. – Berkely, Los Angeles, London: University of California press, 1975. – 718 p.
7. Music box / [Electronic resource]: en.wikipedia.org. – Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Music_box#Evolving_box_production (last access: 7.02.2018). – Title from the screen.
8. *Ord-Hume, A. W. J. G.* Musical box. A history and Collector's guide. – London: George Allen & Unwin, 1980. – 416 p.
9. *Schlesinger K.* Musical-box / [Electronic resource]: Encyclopædia Britannica, 1911. – Access mode: https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclopædia_Britannica/Musical-box (last access: 7.02.2018). – Title from the screen.
10. The History of Music Box / [Electronic resource]: Nidec Sankyo Corporation. – Access mode: <http://www.nidec-sankyo.co.jp/orgel/e/orgel.html> (last access: 6.02.2018). – Title from the screen.
11. *Webb G.* The Cylinder musical box. Handbook. – London: FABER & FABER, 1968. – 204 p.
12. *Весь Киев: адресная и справочная книга / издание С. М. Богуславского.* – Киев: Типография “Печатное дело в Киеве”, 1905. – 590 с.
13. *Весь Киев: адресная и справочная книга / издатель М. А. Радоминский.* – Киев: Типография Петра Барскаго, 1901. – 416 с.
14. *Герб Российской империи: история / [Электронный ресурс]: История Российской империи.* – Режим доступа: <http://www.rosimperija.info/post/1507> (дата обращения: 7.02.2018). – Название с экрана.
15. *Календарь. Справочная и адресная книга г. Киева на 1913 год (Год издания десятый). Издание правления общества Скорой Медицинской Помощи в Киеве.* – Киев: Типография С. В. Кульженко, 1912. – С. 353.
16. *Лукомский В., Тупольт Н.* Русская геральдика. Руководство к составлению и описанию гербов. (Репринтное издание). – Москва: Государственная публичная историческая библиотека России, 1996. – 97 с.
17. *Національний музей історії України.* – Інвентарна картка № Е–2 334.
18. *Національний музей історії України.* – Книга вступу, № 2 160.
19. *Стегней М.* Історія лікувальної справи тварин Київщини (кінець XIX ст. – початок XX ст.): автореф. дис. канд. вет. наук: спец. 16.00.12 “Історія ветеринарії” / Стегней Микола Михайлович; Нац. аграр. ун-т. – Київ, 2006. – 31 с.

REFERENCES

Ves Kyev: adresnaia i spravocnaia knyha / izdatel: M. A. Radomynskyi. – Kyiv: Typohrafiia Petra Barskaho, Kreschatyk, sob. dom., # 40, 1901. – 416 s.

Ves Kyev: adresnaia i spravocnaia knyha / izdanye S. M. Bohuslavskoho. – Kyiv: Typohrafiia "Pechatnoedelo v Kyeve", Trekhsviatyetskaia ul. d. 5, 1905. – 590 s.

Herb Rossyiskoi imperyy: istoryia / [Electronic resource]: Ystoryia Rossyiskoi imperii. – Access mode: <http://www.rosimperija.info/post/1507> (last access: 7.02.2018). – Title from the screen.

Kalendar. Spravocnaia i adresnaia knyha h. Kievana 1913 hod (Hod izdaniia desiatyi). Izdanie pravleniia obschestva Skoroi Medytsynskoi Pomoschy v Kieve. – Kiev. Typohrafiia S. V. Kulzhenko, Pushkynskaia u., d. #4, 1912. – P. 353.

Lukomskyi V., Typolt N. Russkaia heraldyka. Rukovodstvo k sostavleniyu i opysaniyu herbov. (Repryntnoe izdanye) – Moskva: Hosudarstvennaia publychnaia istorycheskaia biblioteka Rossii, 1996. – 97 s.

Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy. Inventarna kartka № E-2 334.

Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy. Knyha vstupu, № E-2 160.

Steghnej M. Istorija likuvaljnoji spravy tvaryn Kyjivshhyny (kinecj XIX st. – pochatok XX st.): avtoref. dys. Na zdobuttja stupenja kand. vet. nauk: spec. 16.00.12 "Istorija veterynariji" / Steghnej Mykola Mykhajlovych. – Kyiv, 2006. – 31 s.

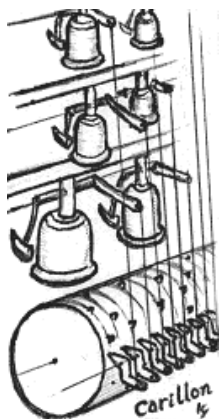

Рис. 1

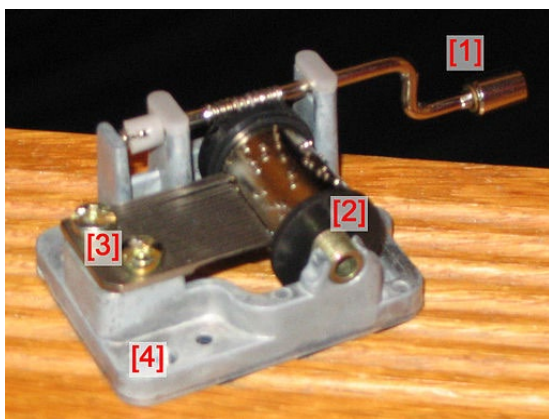

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

Перелік ілюстрацій

Рис. 1. Схема карильйону, подібного до того, який використовували у Брюсселі у XIV ст. на вежі Ніколас Карц / [Ел. ресурс]: Nidec Sankyo Corporation / The History of Music Box. – Режим доступу: <http://www.nidec-sankyo.co.jp/orgel/e/orgel.html> (дата звернення 8.03.2018). – Назва з екрана.

Рис. 2. Принципова схема роботи перших музичних пристроїв на основі циліндру. Умовні позначення: 1. Кривошип, 2. Циліндр з вушками, 3. Гребінець, 4. Фіксуєча пластина / [Ел. ресурс]: Wikimedia Commons.org / File: Music box elements.jpg / Kikkerland Brand music box. – Режим доступу: https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3AMusic_box_elements.jpg (дата звернення 8.03.2018) – Назва з екрана.

Рис. 3. Виробничий знак фірми “Backer-Troll & Co” / [Ел. ресурс]: Ord-Hume, A. W. J. G. The Musical box. A history and Collector’s guide. London: George Allen & Unwin, 1980. P. 262 (дата звернення 8.03.2018). – Назва з екрана.

Рис. 4. Музична скриня фірми “Troll & Backer” з фондів Національного музею історії України

Рис. 5. Ромбовидна прикраса з кришки музичної скрині

Рис. 6. Ромбовидна прикраса з передньої стінки музичної скрині

Рис. 7. Внутрішній вигляд музичної скрині “Troll & Baker”